

”Yhteen he olivat löytäneet kirkkotiellä”

Siljan tarina Volter Kilven *Kirkolle*-romaanissa

Saara Järvinen

Tiivistelmä

Vuonna 1924 Volter Kilpi alkoi kirjoittaa Saaristosarjana tunnettua teossarjaa. Siihen kuuluvat *Alastalon salissa* (ilmestynyt 1933), *Pitäjän pienempiä* (1934) ja *Kirkolle* (1937). Saaristosarja sijoittuu Kustaviin, kirjailijan lapsuuden rakkaiden ihmisten ja maisemien pariin. Sarjan kantava teema on ihmiselämän muuttumattomuus ajan kulumisesta huolimatta. Teokset muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden; luonteenomaisia piirteitä ovat esimerkiksi ajan pysähtyneisyys, monimutkainen, omaperäinen kieli ja sisäisten monologiensa runsaus.

Alastalon salissa kuvaa isäntien kokousta, jossa päätetään parkkilaivan rakentamisesta, ja *Pitäjän pienempien* novelleissa kerrotaan isäntien varjoon jäävistä pitäjäläisistä. *Kirkolle*-romaanin aiheena on saariston asukkaiden kirkkomatka juhannussunnuntaina. Noin sadan kirkkomatkalaisen joukosta esiin nousee erityisesti kaksi naista, nuori Silja ja iäkäs Agata. Silja odottaa lasta rakastetulle, joka on hylännyt hänet, ja Agata yrittää auttaa Siljaa selviytymään tässä vaikeassa tilanteessa. Romaanissa kerrotaan myös kahdesta aviottoman lapsen synnyttäneestä naisesta, Sysilän Miljasta ja Vierniemen Sandrasta, joiden onnettomat kohtalot muistuttavat Siljan ongelmista.

Saaristosarjaa kokonaisuutena on tutkittu kohtalaisen vähän, *Kirkolle*-romaania vielä vähemmän; *Kirkolle*-romaania on pidetty jopa rakenteeltaan heikkopilaatuisena. Tutkimuskohteena *Kirkolle*-romaanin on kuitenkin kiinnostava, sillä siinä tiivistyvät monet Saaristosarjan keskeisistä piirteistä ja teemoista. Toisaalta *Kirkolle*-romaanin ja Saaristosarjan aiempien osien (*Alastalon salissa*, *Pitäjän pienempiä*) välillä on myös eroja; yksi näistä eroista on naisten merkittävä asema *Kirkolle*-romaanissa. Naisten tarinat ovat romaanin merkityksen kannalta keskeisiä.

Tutkin tässä työssä Siljan tarinaa *Kirkolle*-romaanin osana. Pyrin selvittämään, millä kerrontateknisillä keinoilla kirjailija korostaa Siljan tarinan merkitystä ja mitä teemoja Siljan tarina tuo romaaniin. Siljan ja Agatan sisäiset

monologit, kertomukset Miljasta ja Sandrasta ja yhteisön suhtautumisen kuvaus osoittautuvat tärkeiksi kerrontateknisiksi keinoiksi; niiden avulla Siljasta ja Agatasta tulee lukijan huomion ja myötätunnon kohteita. Teemoista korostuvat elämän muuttumattomuus, yhteisön suhtautuminen ja ihanneyhteisö, elämänusko ja vanhemmuus.

Sisältö

1 Johdanto	1
1.1 <i>Kirkolle</i> -romaani Saaristosarjan osana	1
1.2 Aiempi <i>Kirkolle</i> -romaanin tutkimus	4
1.3 Tutkimusongelmat ja -menetelmät	5
2 Siljan kirkkomatka	6
2.1 Silja yksinään	6
2.2 Varoittavat esimerkit	8
2.3 Siljan auttaja	10
3 Teemat	13
3.1 Elämän muuttumattomuus	13
3.2 Yhteisön suhtautuminen	13
3.2.1 Naisten ja miesten yhteisö	14
3.3 Elämänusko	15
3.4 Vanhemmuus	15
4 Lopuksi	17
Viitteet	18

1 Johdanto

Vuonna 1917 Volter Kilpi murehti suomalaisen kirjallisuuden vajavaisuuksia: ”[Suomalaista kirjallisuutta] painaa - - sielullinen mehuttomuus, mielikuvituksen arkinen kuivakiskoisuus, sisäisen tuntemuksen harmuus ja niuva puisevuus. Sanonnan yksityiskohtainen ilmeikkyyys ja elo, sanarunouden yksilöllinen terä ja tarmo kantaa - - laimeata leimaa.”¹ Seitsemän vuotta myöhemmin² Kilpi alkoi itse kirjoittaa teossarjaa, joka paikkasi nämä puutteet.

Kirjailijan lapsuudenmaisemiin Kustaviin sijoittuvan Saaristosarjan aloittaa romaani *Alastalon salissa* (1933), kuvaus parkkilaivan rakentamista suunnittelevista isännistä. *Pitäjän pienempiä* (1934) täydentää Saaristosarjan maailmaa isäntien varjoon jääneiden ihmisten tarinoilla. Sarjan viimeinen osa, *Kirkolle* (1937), päättää *Alastalon salin* esiluvusta (*Kirkkomaa*) alkaneen tarinan johdattamalla lukijan kirkkotietä pitkin takaisin hautausmaalle, jonka mullassa kertojan lapsuuden ihmiset lepäävät.

Saaristosarja on kiehtova kokonaisuus, mutta vaatii lukijaltaan paljon. Teokset ovat pitkiä, virkkeet samoin, ja kieli on erikoisen omaperäistä. Lukukokemus korvaa silti vaivannäön: harva teossarja käsittelee yhtä tärkeitä teemoja yhtä syvästi, koskettavasti, kaunopuheisesti, ajoittain humoristisestikin. Oma kiinnostukseni Saaristosarjaan syttyi luettuani *Alastalon salin*. Henkilökuvien ennenkokematon tarkkanäköisyys, lämmin huumori, hersyvä kieli ja myötäelävä kerronta johtivat lukemaan *Alastalon salin* jälkeen myös *Pitäjän pienempien* kertomukset ja lopulta *Kirkolle*-romaanin.

Päällimmäinen syyni Saaristosarjan tutkimiseen lienee siis kunnioitus ja rakkaus näitä teoksia kohtaan. Saaristosarja on jäänyt mielestäni vaille sitä huomiota, jonka se ansaitsisi.

1.1 *Kirkolle*-romaanin Saaristosarjan osana

Kirkolle-romaanin on erityisen kiinnostava tutkimuskohde, sillä siinä ilmenee sekä merkittäviä yhtäläisyyksiä että eroavaisuuksia muihin Saaristosarjan teoksiin. Yhtäläisyydet lienevät silmäänpiستävämpiä; onhan *Kirkolle* Saaristosarjan päätösosa ja siksi tiivistää monet sarjan keskeisistä piirteistä.

---

¹[Kilpi 1917], s. 194–195

²[Kilpi 1944], s. 257

Saaristosarja on niin sisällöllisesti kuin tyyllisestikin hyvin yhtenäinen. *Alastalon salin* esiluvussa kertoja kulkee lapsuutensa ihmisten haudoilla ja kutsuu heidät mieleensä: ” - - näkykää haudantakaisesti kirkastetun ja kohotetun ihmiskohtalonne rikkaudessa ja ikiarvossa kaipaukseni ja rakkauteni etsivälle, polttavalle katseelle!”³ *Kirkolle*-romaanin lopussa kertoja palaa *Alastalon salin* esiluvun paikkaan ja tunnelmaan, kirkkomaalle, jonka kätköstä Saaristosarjan ihmiset kutsuttiin esille ja johon he nyt palaavat. Jokainen Saaristosarjan ihminen on tarkasti ja syvästi kuvattu yksilö, mutta heidän kohtalonsa ovat ikuisia: ”Kaikille yhteinen ketojen nuoruus, / kaikkia käskevä leipäinen sarka, / kaikille rauhana kellojen kumu, / kaikkien sylinä kätkevä multa!”⁴

Saaristosarjan teoksissa aika on pysähtynyt. *Alastalon salissa* kuvattujen tapahtumien on arvioitu kestävän noin kuusi tuntia⁵; näiden kuuden tunnin kuvaamiseen käytetään osapuilleen 900 sivua. *Kirkolle*-romaanin tapahtum aika lienee kolmisen tuntia⁶, sivumäärä yli 400. Ulkoisia tapahtumia on vähän, sillä fyysinen maailma on sivuseikka haudastaan hetkeksi vapautuneiden ihmisten sielujen syvyyden rinnalla. Henkisten tapahtumien kuvaus on äärimmäisen tarkkaa ja vivahteikasta.

Kuvauksen sävyjä luo Saaristosarjan omalaatuinen kieli. Erityisesti luontoon liittyviä vertauksia on runsaasti, esimerkiksi ”vilskeillä ja lystin tirskuilla kuin poutapääsukset räystään suilla ennen pesäpiipityksiä”⁷. Sanastoon kuuluu niin murre sanoja (”pumpustyyvin”⁸), merenkäyntiin ja maanviljelykseen liittyviä sanoja (”helvarin”⁹, ”venepiitan”¹⁰) kuin Kilven omatekoisia ilmauksia (”poven paisuviin sulkisi *hetkivän* päivän”¹¹). Toistoja (”teerenpeli ja poohakoininen”¹²) ja alkusointuja (”karsasta kasvulta, hereätä hyödyiltä”¹³) on paljon. Virkkeet ovat usein huomattavan pitkiä. Osan *Kirkolle*-romaanin tekstistä kir-

---

³[Kilpi 1965(1933)], s. 16

⁴[Kilpi 1937], s. 440

⁵[Laitinen 1965], s. 496

⁶[Laitinen 1965], s. 507

⁷[Kilpi 1937], s. 87

⁸[Kilpi 1937], s. 10

⁹[Kilpi 1937], s. 243

¹⁰[Kilpi 1937], s. 243

¹¹[Kilpi 1937], s. 199

¹²[Kilpi 1937], s. 113

¹³[Kilpi 1937], s. 240

jailija itse koki niin ”paisuvaksi proosaksi”¹⁴, että halusi esittää sen runoriveiksi jaksotettuna. Erikoislaatuinen kieli luo erikoislaatuisen rytmin ja tunnelman ja tekee kerronnasta värikästä ja rikasta.

Myös sisäisten monologiin runsaus on Saaristosarjalle ominaista. Sisäisellä monologilla tarkoitetaan kerrontatekniikkaa, jossa kertoja seuraa eläytyvästi henkilön ajatuksia.¹⁵ Se tarjoaa lukijalle mahdollisuuden samastua suoraan henkilöiden sielunliikkeisiin. Sisäisen monologin ansiota on Saaristosarjan kerronnan ymmärtävä ja rakastava myötätuntoisuus.

Saaristosarjan teokset ovat siis monessa suhteessa samankaltaisia. Eroja-kin silti on; *Kirkolle* poikkeaa huomattavasti kahdesta muusta sarjan teoksesta. *Alastalon salissa* ja *Pitäjän pienempiä* kehittyivät vuosina 1924–1934 erottamattomana kokonaisuutena¹⁶ ja julkaistiin peräkkäisinä vuosina, kun taas *Kirkolle* julkaistiin vasta kolme vuotta *Pitäjän pienempien* jälkeen. *Kirkolle* on selkeästi vakavampi jo aiheeltaan: *Alastalon salissa* ja *Pitäjän pienemmissä* (ainakin *Ylistalon tuvassa* -kertomuksessa) juonitellaan ja velmuillaan omankin edun nimissä, *Kirkolle*-romaanissa kuljetaan suvisunnuntaina jumalanpalvelukseen hiljentymään. *Kirkolle* käsittelee suoremmin elämän ja kuoleman kysymyksiä ja arvoituksia kuin *Alastalon salissa*.

Kilpi itse arvioi *Kirkolle*-romaanin henkilöiden määräksi n. 100, ”joista n. 50–60 lähemmin karakterisoitunakin”.¹⁷ *Alastalon salissa* ja *Pitäjän pienempiin* verrattuna on merkillepantavaa, että näistä henkilöistä suuri osa on naisia. *Alastalon salissa* kertoo miesten maailmasta, merenkulusta, ja ainoat tapahtumiin osallistuvat naiset ovat Alastalon Eevastiina-emäntä ja hänen Siviä-tyttärensä. *Pitäjän pienempien* kertomuksista ainoastaan *Merimiehenlesken* päähenkilö on nainen. *Kirkolle*-romaanin kirkkomatkalaisista naisia lienee vähintään yhtä paljon kuin miehiäkin.

Naiset pääsevät osallisiksi myös samasta kuvauksen syvyydestä kuin miehet. Erityisesti esiin nousee nuori Isontalon Silja, jonka tarina kulkee läpi koko teoksen suuren kirkkomatkan yhtenä sivujuonteena. Silja odottaa lasta petolliselle rakastetulle, ja hänen ainoana apunaan on Metänkylän Agata-mummo.

---

¹⁴[Kilpi 1937], s. 6

¹⁵[Hosiaisuusluoma 2003], s. 847

¹⁶[Kilpi 1944], s. 257

¹⁷[Lyytikäinen 1993], s. 24

Romaanissa kerrotaan myös Sysilän Miljasta ja Vierniemen Sandrasta, kahdesta aviottoman lapsensa surmanneesta naisesta. Sama aihe esiintyy jo *Alastalon salissa*: Alastalon vävyehdokas Janne Pihlman on Pukkilan isännän avioton lapsi. Aihe on selvästi tärkeä. Siljan kohtalo on merkityksellinen, kuten myös Agatan rooli Siljan auttajana.

1.2 Aiempi *Kirkolle*-romaanin tutkimus

Niin Silja kuin muutkin *Kirkolle*-romaanin naiset ovat jääneet sivuseikoiksi Saaristosarjan tähänastisessa tutkimuksessa. Saaristosarjan teoksista tunnetuin ja tutkituin lienee *Alastalon salissa*. *Kirkolle* vaikuttaa päätyneen *Alastalon salin* varjoon, ja sitä on pidetty jopa kirjallisesti heikkolaatuisempaan: ”*Kirkolle* ei ole romaanina yhtä tasa-aineinen eikä yksityiskohtiaan myöten hallittu kuin *Alastalon salissa*. Rakenteessa on joitakin säröjä, kenties väsymyksen tai karttuvan iän aiheuttamia, eri elementit eivät liity toisiinsa yhtä saumattomasti kuin Saaristosarjan alkuosissa.”¹⁸

Siljan tarinaa ovat sivunneet tutkimuksissaan ainakin Pirjo Lyytikäinen (1992) ja Lea Rojola (1995). Lyytikäisen väitöskirjatutkimus käsittelee *Alastalon salin* ja Saaristosarjan syntyhistoriaa sekä *Alastalon salin* kerronnallisia rakenteita. Käsitellessään *Alastalon salin* naiskuvaa Lyytikäinen toteaa naisten nousevan *Kirkolle*-romaanissa ja *Merimiehenleskessä* (*Pitäjän pienempiä*) merkittävämpään asemaan.

Rojola tutkii väitöskirjassaan Saaristosarjaa, erityisesti *Alastalon salia*, yhteiskunnan modernisaatioprosessin esityksenä. Hän tarkastelee Miljan tarinaa yhtenä Saaristosarjan sisäkertomuksista ja kiinnittää huomiota Siljan ja Agatan keskeisiin rooleihin. Siljan tarina on hänen mukaansa esimerkki äitiyden yhteiskunnallisesta merkityksestä.¹⁹ Saaristosarjan ihanneyhteiskuntaa sekä Rojola että Lyytikäinen pitävät varakkaiden miesten johtamana, naisia ja maskuliiniseen ihannekuvaan sopimattomia miehiä syrjivänä.²⁰

---

¹⁸[Laitinen 1965], s. 507

¹⁹[Rojola 1995], s. 227

²⁰[Lyytikäinen 1992], s. 261

1.3 Tutkimusongelmat ja -menetelmät

Tämän työn tarkoituksena on tutkia Siljan tarinan merkitystä *Kirkolle*-romaanissa. Olennaista on, mitä ja miten Siljasta kerrotaan lukijalle. Tarkastelen kirjailijan Siljan tarinan yhteydessä käyttämiä kerrontateknisiä keinoja, erityisesti sisäisen monologin merkitystä. Tavoitteenani on selvittää, mitä teemoja Siljan tarina tuo romaaniin. Tutkimuksestani ilmenee, että Siljan kirkkomatkan kuvauksessa käytetään monia kerrontateknisiä keinoja, jotka nostavat Siljan ja Agatan lukijan huomion ja myötätunnon kohteiksi. Siljan tarinan myötä korostuu vähintään neljä *Kirkolle*-romaanin ja Saaristosarjan keskeistä teemaa: elämän muuttumattomuus, yhteisön suhtautuminen, elämänusko, vanhemmuus.

2 Siljan kirkkomatka

Tarkastelen tässä luvussa, mitä ja miten Siljasta kerrotaan *Kirkolle*-romaanissa. Pyrin tuomaan esille ne keinot, joilla kertoja korostaa Siljaa ja hänen elämänkohtaloansa, sekä esittelemään Agatan roolia erityisesti Siljan tarinassa.

2.1 Silja yksinään

Silja on Isontalon vanhin tytär, noin kahdenkymmenen ja siis ”elämänsä kukassa”²¹. Siljan nuoruutta varjostaa kuitenkin huoli: hän on saanut hiljattain huomata odottavansa lasta. Lapsen isä on Pukkilan talon Verner-poika, joka on hylännyt Siljan tämän kerrottua raskaudestaan. Verner on menossa naimisiin rikkaan Urkolan talon Suoma-tyttären kanssa, sillä ”Pukkilan kapteeni [Vernerin isä] tarvitsi rahaa [eikä] Pukkilassa auttanut muu kuin totteleminen; - - kelpasi sen, joka Suomen sai, rikkaan tyttären ja komean ihmisen samalla kertaa!”²² *Kirkolle*-romaanissa kuvataan herkän ja vilpittömän Siljan yritystä selviytyä tässä tilanteessa.

Kirkolle koostuu seitsemästä otsikoidusta osasta, jotka jakaantuvat 4–10 lukuun. Muutamalla luvullakin on sanallinen otsikko, mutta useimmat on vain numeroitu. Sanallisesti otsikoiduista luvuista ensimmäinen on Silja ja hänen huolensa, ensimmäisen osan (*Kyliltä lähdetään*) yhdeksäs luku. Tämä luku esittelee Siljan lukijalle. Siljan mukaantulon tärkeyttä korostaa luvun otsikollisuus ja se, että Silja liittyy kirkkoväkeen jo ensimmäisessä osassa, siis verrattain aikaisin.

Nimikkoluvussaan Siljaa kuvataan ensin muiden silmin. Mattsonin Marjaana ja Herras-Manta juoruilevat Siljasta ensin keskenään ja tämän ennätettyä kirkkotielle moittivat häntä suoraan: ”Ja rukouksinkos sinä luulet semmoisia asioita autettavan, joita olisi varottava ennen tekemistä! - - Juokse kirkoilla nyt, kun huomaat järkesi myöhäiseksi ja katumuksen virsikirjasi värssyksi - - !”²³ Herras-Mantan ja Mattsonin Marjaanan soimaus antaa lukijalle ulkopuolisen, mutta perusteellisen kuvan Siljan ongelmista. Selväksi käy, että Siljan raskaus on yleisesti tiedossa ja yhteisön paheksuma asia. Jo nyt herää myös lukijan myötätunto

---

²¹[Kilpi 1937], s. 418

²²[Kilpi 1937], s. 100

²³[Kilpi 1937], s. 90–91

Siljaa kohtaan, sillä Mantan ja Marjaanan juoruilu on ilmiselvän vahingoniloista ja hurskastelevaa. Myötätuntoa lisää Siljan surkea olemus: ”Siljan silmissä selvästi oli karpalon alkua kehittymässä.”²⁴

Juoruilua ja soimausta seuraa Siljan huomattavan pitkä sisäinen monologi. Sisäinen monologi on Kilven Saaristosarjassaan ahkerasti käyttämä esitystapa. Sen ansiota on Saaristosarjalle ominainen henkilökuvien syvyys ja empaattisuus. Tässä yhteydessä sisäisen monologin käyttö suo lukijan tutustua suoraan Siljan salaisimpiin mielenliikkeisiin. Silja on varsin sekavassa tilassa: toisaalta hän on masentunut paheksutuksi ja hylätyksi tulemisesta, toisaalta hän tuntee itsensä elinvoiman ja äitiyden ihmeen täyttämäksi.

Siljan pohdinta uhkaa päättyä epätoivoisesti, sillä hän huomaa edellä kulkevan äitinsä. Siljan äiti, Isontalon Vihtoriina-emäntä, on lähes ainoa kyläläinen, joka ei vielä tiedä Siljan raskaudesta. Siljan sisäisestä monologista käy ilmi, että Silja jopa pelkää Vihtoriinaa. Onneksi edellä kulkee kuitenkin myös Metänkylän Agata, joka vaikuttaa olevan Siljalle omaa äitiä läheisempi: ”Agatalle menen tänä ehtona - - ja sanon kaiken ja itken, - - ja hän antaa anteeksi ja lohduttaa ja tulee kukaties yhdessä minun kanssani puhumaan äidillekin, niin että äiti ymmärtää eikä suutu niin että lyö.”²⁵ Tämän ajatuksen voimin Silja jaksaa koota itsensä ja jatkaa matkaa elinvoiman täyttämänä.

Seuraavan kerran Silja esiintyy lyhyesti toisessa osassa (*Toistalon väki*) pienen Väinö-pojan mietteissä. Lapsi säälii surkealta näyttävää Siljaa, josta pitää paljon: ” - - mitä kantoi Silja kuin murhetta silmissänsä - - . Siljankin olisi lohduttanut, koska Siljakin oli aina armas - - .”²⁶ Silja on kiltti ja hellä ja siksi Väinölle rakas. Vaikutelmaa Siljan hyvydestä lisää se, että Siljaa rakastava Väinö on puhdassydäminen ja suloinen pieni poika, siis turmeltumaton arvioija. Siljalle läheiset ihmiset (Väinö ja Agata-mummo) ovat kumpikin välinpitämättömiä yleisistä ennakkoluuloista ja ehdottoman vilpittömiä, Siljaa huonosti kohtelevat (Manta ja Marjaana) taas ovat itsekin pilkan kohteita.

Kolmannessa osassa (*Peltovainioilla ja niittylaaksoissa*) Silja mainitaan jälleen lyhyesti. Silja pysyy lukijan mielessä, sillä hänestä kerrotaan jotain jokaisessa osassa. Jälleen kuvataan Siljan ajatuksia sisäisen monologin avulla, mutta

---

²⁴[Kilpi 1937], s. 91

²⁵[Kilpi 1937], s. 106–107

²⁶[Kilpi 1937], s. 123–124

nyt sävy on jo elämäntäyteisempi kuin nimikkoluvun pohdinnassa: ”Rinnan alalakinko, liikahtiko, koska valahti niin että häpesi. Vai häpesikö? Kirvelevä onniko leikkasi veriä? Lämmin ja läikkävähän maa ja taivas, ruohon putki ja oma ruumis!”²⁷ Silja tiedostaa edelleen ongelmansa, mutta uskoo silti elämään: ”Siljankin täytti mielen juopuva uhka ja kumpuvillensa kasvoi sydämen silmitön usko, vaikka järki pelkäsi ihmisten tähden ja tietoa lakasti häpeän lama.”²⁸

Neljännessä osassa, kuten nimi sanoo, *Kihlakunta kansoittuu ja lähtee rantahuoneesta*. Lähtövilskeessäkin Silja sentään esiintyy lyhyesti. Siljan astuessa veneeseen häntä ihmettelee Härmälän Herman: ”Mikäs tytön - - kuitenkin todella on - - ! askarteli ajatus kuitenkin edelleen päässä ennenkuin oli unohtanut Siljan mielestään - - .”²⁹ Vaikka Siljaa ei tässä sen lähemmin kuvatakaan, lukijaa muistutetaan Siljasta ja siitä, että hänen ongelmansa alkavat olla kaikkien kyläläisten tiedossa.

Samantapaisesti ja samassa tarkoituksessa Silja mainitaan viidennessäkin osassa (*Merimatkaa*). Veneessä Siljasta juoruilevat Vähäntalon Justiina-emäntä ja Vainionperän Karoliina: ” - - Karoliina oli jo varhemmin kerjennyt supattamaan kirkkomatkaiset epäilyksensä Siljasta Justiinalle.”³⁰ Myös Siljan entinen ystävä, Lahdenperän Alma-tytär, on kuullut puheita Siljasta ja suhtautuu nyt kylmästi: ” - - niinpä kylmäsikin häntä tällä haavaa Siljan läheisyys - - . - - Tietysti tuli surku, koska oli ollut ystäväkin ja Siljan selvästi oli käynyt hullusti, mutta olisi hoitanut itsensä ja ottanut varmat lupaukset ennenkuin uskoi!”³¹ Kuten Herras-Manta ja Mattsonin Marjaana, myös nämä Siljaa paheksuvat naiset ovat selvästi turhan hurskastelevia.

2.2 Varoittavat esimerkit

Tähän asti Siljaa on kuvattu hänen oman sisäisen monologinsa ja muiden havaintojen ja juoruilun kautta. Viidennen osan lopussa ja kuudennessa osassa tulee käyttöön uusi kerrontatekninen keino: kuvaamalla kahta aviottoman lapsen synnyttänyttä naista kertoja muistuttaa epäsuorasti, kuinka vakava asia

---

²⁷[Kilpi 1937], s. 209

²⁸[Kilpi 1937], s. 209–210

²⁹[Kilpi 1937], s. 241

³⁰[Kilpi 1937], s. 306

³¹[Kilpi 1937], s. 306–307

avioliiton ulkopuolinen raskaus Siljan yhteisössä on.

Ensimmäinen näistä naisista on Vierniemen Sandra, joka esiintyy *Kirkolle-*romaanissa vain kerran, aviomiehestään Joosepista kertovassa luvussa viidennen osan lopussa. Tämä luku on otsikoitu erikseen (*Vierniemen Jooseppi*) ja siksi erottuu, kuten Siljan nimikkoluku aiemmin. Sandran sisäistä monologia ei romaanissa kuulla, toisin kuin Siljan: kuva Sandrasta syntyy hänen aviomiehensä sisäisen monologin perusteella.

Jooseppi on pehmeäluontoinen ja kovia maailmalla kokenut mies. Joosepin äiti on yksin kasvattanut viisi lastaan, sillä lasten juoppo isä on tuhonnut omaisuutensa ja kadonnut maailmalle. Ennen merille lähtöään Jooseppi on ottanut vaimokseen Sandran, lempeän ja iloisen tytön. Joosepin palatessa viiden vuoden matkan jälkeen kotiin Sandra on muuttunut vaisuksi ja vakavaksi. Ennen pitkää ilmenee, että Sandra on Joosepin matkan aikana saanut aviottoman lapsen, jonka on hukuttanut. Lapsen ruumiin ajelehtiessä pyykkirintaan Sandra järkyttyy niin, että halvaantuu. Jooseppi hautaa lapsen ja hoitaa hellästi Sandraa, joka makaa sängyssä halvaantuneena kolmenkymmenen vuoden ajan, kunnes kuolee ja jättää Joosepin yksikseen Vierniemelle.

Sandra joutuu todella kärsimään aviottoman lapsensa takia. On vaikea uskoa, että lempeä Jooseppi olisi Sandran hyljännyt lapsen tähden; hoitaahan Jooseppi totuuden selvittyä Sandraa kolmekymmentä vuotta, käypä vielä lapsen haudallakin istumassa. Sandran teko vaikuttaa siis epätoivoiselta ja heikolta, varoitukselta siitä, miten käy ilman apua ja uskoa elämään.

Toinen elämänuskonsa menettänyt ja lapsensa surmannut nainen tulee esiin kuudennessa osassa (*Kilpasoutu ja matkan jatko*). Tämä nainen on Sysilän Milja. Miljan esilletulo ja menneisyys muodostavat toiseksi viimeisen eli kuudennen osan (*Kilpasoutu ja matkan jatko*) neljännen luvun (*Filadelfian prinsessa*). Miljankin oma luku erottuu siis otsikolla.

Milja on Siljan vanhempien ikäinen, mutta jo vanhettunut: ”Kumarahan Milja oli, - - hiuksetkin valkoiset kuin lumiin pestyt ja kasvot hänellä niinkuin olisi kymmenen elämää kulkenut niiden ylitse - - .”³² Nuoruudessaan Milja on ollut ylpeä, tavoiteltu ja tavoittamaton, ”Filadelfian prinsessa”³³, mutta joutunut Hurja-Rikuna tunnetun merimiehen viettelemäksi ja hylkäämäksi. Milja

---

³²[Kilpi 1937], s. 371

³³[Kilpi 1937], s. 370

on alkanut odottaa Rikun lasta, mutta surmannut lapsensa ja joutunut rangaistukseksi kehruuhuoneeseen neljäksi vuodeksi. Nykyään Milja on yksinäinen, hyljeksitty ja syrjäänvetäytyvä kehruu-Milja.

Milja saapuu tarinaan suuren kirkkoveneen jo lähestyessä kirkkorantaa. Milja soutaa omassa veneessään kirkkoa kohden. Ei liene sattumaa, että juuri Silja ensimmäisenä huomaa Miljan. Siljan ja Miljan välistä yhteyttä korostavat jo heidän nimensäkin, eikä Milja romaanissa kertaakaan esiinny ilman mainintaa Siljasta. Miljaa ja Sandraa taas yhdistää se, että Miljakin tulee tutuksi toisten sisäisen monologin kautta.

Siljan sisäinen monologi aloittaa Miljan tarinan. Silja näkee Miljassa kauhukuvan omasta tulevaisuudestaan ja antaa murheellisille ajatuksilleen vallan, mutta ymmärtää Miljaa katsellessaan myös haluavansa synnyttää lapsensa: ”pelasta pelastaja, että lapseni jää, vaikka Milja jäi lastansakin ilman!”³⁴ Näin korostuu Siljan ja Miljan samankaltaisuus ja toisaalta vastakohtaisuus: ongelma on yhteinen, mutta Siljalla on voimaa kantaa vastuu, jota Milja pakeni lapsensa surmaamalla. Miljan esimerkki, kuten Sandrankin, osoittaa, että elämänuskon menettäminen ja yksinäisyys eivät ole oikeita ratkaisuja Siljan ongelmaan.

2.3 Siljan auttaja

Silja kuitenkin vain esittelee Miljan tarinan lukijalle. Suurin osa Miljan tarinasta kerrotaan Metänkylän Agata-mummon sisäisen monologin kautta. Agata on mainittu Siljankin yhteydessä jo aiemmin³⁵, mutta vasta Miljan tarinan kohdalla Agata kiinnittää aktiivisesti huomionsa Siljaan. Siljan tarinan loppu onkin kuvausta Agatan onnistuneesta yrityksestä auttaa Siljaa. Tästä eteenpäin Siljaa kuvataan Agatan sisäisen monologin avulla.

Agata on jo kahdeksankymmenen vanha, leskeksi jäänyt ja lapsensa maailmalle menettänyt. Juuri ikänsä ja kokemuksensa ansiosta hän onkin kaikkien äitihahmo: ”kummikinhan ja kastetodistaja hän oli kaikille talollisten lapsille koko kylässä”³⁶. Hänen kummilapsiaan ovat niin Vähäntalon Justiina ja Ison talon Vihtoriina-emäntä kuin Siljakin, ja kaikista heistä hän parhaansa mukaan huolehtii.

---

³⁴[Kilpi 1937], s. 372

³⁵[Kilpi 1937], s. 106–107

³⁶[Kilpi 1937], s. 56

Agata esiintyy ensimmäisen kerran ensimmäisen osan (*Kyliltä lähdetään*) viidennessä luvussa. Agatalla ei ole omaa otsikoitua lukua ollenkaan, sillä hän on läsnä jatkuvasti ja eri ihmisten parissa, tärkeänä taustavoimana. Ensimmäiseksi Agata sovittelee Isontalon ja Vähäntalon emäntien kiistaa, joka uhkaa ratketa kunnan riidaksi. Tämä valmistaa lukijaa siihen, että Agata auttaa myös Siljaa; jos Agata on kerran Siljan äidille vankkumaton äitihahmo, hän on varmasti sitä myös Siljalle.

Tämän jälkeen Agata mainitaan ohimennen kirkkomatkalaisena, mutta auttajan ja sovittelijan tehtävään hän palaa vasta Miljan tarinan yhteydessä. Siljan katsellessa Miljaa Agata ymmärtää todeksi Siljan raskaudesta kuulemansa huhut ja päättää Miljan tarinaa muisteltuaan auttaa näitä kahta naista: ” - - sovitan siten, että tulen Miljankin kanssa yhteen - - , että on hänelläkin joku, jonka kanssa keskusteleen ja satunko Siljaakin lähelle, niin pyydän parantelukseni ehtoosti ja saa hän puhua minulle jos hänellä on sydämellään jotain uskomista, joka huojentaisi hänen mieltänsä!”³⁷

Vielä ennen veneestä poistumista Agata huomaa Vähäntalon Fiinu-piian. Agatan sisäinen monologi tässä kohtaa on huomionarvoinen, sillä siinä Agata vertaa Fiinua Siljaan ja Miljaan ja täten korostaa jälleen Siljan merkitystä. Fiinu on sekä Agatan kummilapsi että sisarvinaan tyttärentytär, ja siksi Agatalle tärkeä. Fiinu on luonteeltaan iloinen ja leikkisä, juuri lapsuuden ja naiseuden rajalla. Agatan mielessä Fiinun katselu herättää ajatuksia ja huolia: ”Äskeitähän aivan tuo - - , kun vielä [Fiinu] ilakoi lapsena kedolla ja pyydysteli perhosia - - ! Ja nyt kaikkoilee jo ja kukaties yhtä tietämättömänä - - toisilla vaarallisemmilla tanhuvilla, joilla niilläkin kasvavat kukkasensa ja liehuvat perhosensa, mutta kukkaset, jotka poimittuina palavat elämää, ja perhoset, jotka paenneina ovat onnen menoa! Elämänsä osille ihmisen on lennettävä kait, mitkä lienevätkin? ajatteli Agata ja laski kätensä ristiin, muisti Miljankin ja tuoreeltaan Siljan, sekä soi, että Fiinun tie olisi oleva helpompi.”³⁸

Agatan suunnitelma Siljan ja Miljan auttamiseksi toteutuu seitsemännessä osassa (*Kirkkorannassa ja kirkkomaalla*). Kihlakunnan kirkkoveneen ja Miljan pienen soutuveneen saavuttua rantaan Agata pyytää Siljan ja Miljan auttamaan kirkkotiellä kulkemisessa ja samalla puhelee molemmille rakastavasti ja kauniis-

---

³⁷[Kilpi 1937], s. 388

³⁸[Kilpi 1937], s. 407–408

ti, pyytääpä Siljan illalla luokseenkin. Näiden kolmen naisen yhteistä kulkua kuvataan seuraavasti: ”Epä-ikäinen oli ryhmä, Agata, Milja ja Silja, vanhus, läsnä kyllä mielineen, mutta elämän riennoista jo kääntynyt, vaimo, vuosiensa täysillä vielä, mutta elämän syrjille joutunut, neito, keväillensä kerinnyt vasta, mutta elämän poteilla jo, mutta yhteen he olivat löytäneet kirkkotiellä, koska jokainen kulkivat ulkopuolella muitten ja jokaisella ehkä oli sekä jakamista jotain että saamista jotain toiseltaan.”³⁹

Siljan ja Miljan apua pyytämällä Agata antaa näille onnettomille naisille tilaisuuden tuntea olevansa tarpeellisia ja rakastettuja. Myöhemmin Silja jää vielä auttamaan Agataa kirkkohuivin solmimisessa, mutta Milja jatkaa yksin matkaa kirkolle. Näin korostuu Siljan ja Miljan ero: Siljaa Agata pystyy auttamaan, mutta Milja on jo menetetty. Milja on ikään kuin se tulevaisuus, jolta Agata haluaa Siljan pelastaa, muistutus siitä, mihin avun puute ja oma ylpeys johtavat.

Agatan auttamisen kyky on huomattava, vaikka hän itsekin on joutunut kokeemaan kovia: ” - - kukas enää oikeastaan muu muisti, että Agatallakin saattoi olla omiakin murheita muisteltavina, mies, joka oli kuollut parhaassa iässäään - - , hukunut syyskalastuksissa Maantakana ja jättänyt vaimon ja kaksi lasta, - - jotka silloin sentään vielä olivat pieniä - - , mutta jotka nyt olivat mollemmat maailmalla ja tietymättömillä, kuolleinako jo - - , vai elossako vielä ja elämän hunningoilla?”⁴⁰ Agata kokee auttamisen jopa jonkinlaisena Jumalan antamana tehtävänä: ”Oli ehkä säästetty juuri sitävarten, että olisi ystävällinen niille, jotka tarvitsivat?”⁴¹ Tässä tehtävässään hän kyllä onnistuu. Romaanin lopussa Siljan tulevaisuus näyttää valoisalta, sillä hän on löytänyt oman elinvoimansa ja tulevan äitiyden onnen lisäksi varmuuden Agatan tuesta.

---

³⁹[Kilpi 1937], s. 418

⁴⁰[Kilpi 1937], s. 436

⁴¹[Kilpi 1937], s. 431

3 Teemat

Tarkastelen seuraavaksi, mitä teemoja Siljan tarina tuo romaaniin. Minkä takia Siljan tarina on tärkeä *Kirkolle*-romaanin ymmärtämisen kannalta?

3.1 Elämän muuttumattomuus

Jo *Alastalon salissa*, *Kirkkomaan*-esiluvussa, kertoja ihmettelee ihmisen elämää: ”Kaikki, kaikki te kalpeat lepääjät olette kerta eläneet, seisahtuneet sydämenne ovat sykkineet, veren riemu on soittanut suonissanne, ohimojenne lakastuneet kulmat ovat kukoistaneet, on tyrehtyneissä rinnoissanne läikehtinyt elämän valtoin aallokko.”⁴² Vaikka jokainen ihminen on ainutkertainen, kaikille on yhteistä elämän kulku. Tätä teemaa korostaa Siljan ja häneen liittyvien naisten tarinoissa erityisesti naisten eri-ikäisyys: Fiinu on vasta tyttönen, Silja parhais-
sa nuoruuden voimissaan, Milja jo keski-ikässä, Agata lähellä kuolemaa ja Sandra elämästä poistunut. Silti heillä on kaikilla ollut – tai tulee ehkä olemaan – samantapaisia menetyksen ja yksinäisyyden, rakkauden ja elämän riemun kokemuksia. Ihmisen elämässä on siis sittenkin jotain ikuista ja kaikille yhteistä yksilöiden vaihtumisesta huolimatta.

3.2 Yhteisön suhtautuminen

Siljan ja Miljan kokemukset kuvastavat Kilven kuvaaman kyläyhteisön suhtautumista aviottomiin äiteihin. Silja saa *Kirkolle*-romaanissa osakseen hyljek-
sintää ja paheksuntaa, kuten Miljakin aikoinaan; Milja joutuu lapsensa surmat-
tuaan neljäksi vuodeksi kehruuhuoneeseen, josta palaa ikuisesti merkittynä ja välteltynä.

Agata on ainoa, joka osaa auttaa Siljaa ja Miljaa. Agataa kunnioittavat vanhemmatkin ihmiset; hänen ikänsä ja kummiutensa suo hänelle kaikkiin nähden korkeamman aseman. Agatan ei siis tarvitse välittää juoruilusta, vaan hän saattaa vapaasti toimia omantuntonsa mukaan. Agatan auttamisen tavat ovat hienovaraisia ja ilmeisen toimivia. Jotteri Siljan tarvitsisi pyytää lupaa tulla puhumaan, Agata pyytää itse Siljaa luokseen, että ”minullakin [Agata] olisi hupaa

---

⁴²[Kilpi 1933], s. 9–10

tuvassa, kun muuten istun pyhä-ehtoon yksin!”⁴³ Agata pyytää Siljaa ja Miljaa taluttamaan itseään kirkkotiellä ja pyytää Siljaa auttamaan kirkkokuivin solmimisessa. Näin Silja ja Milja saavat tilaisuuden olla avuksi ja tuntea itsensä tarpeellisiksi, mikä varmasti antaa heille lohtua.

Agatan ongelmanratkaisukeinot, ymmärrys ja tukeminen, auttavat selvästi enemmän Siljaa kuin yhteisön ongelmanratkaisukeinot, pilkka ja vankeus, ovat auttaneet Miljaa. Paras tapa auttaa vaikeuksissa olevaa ihmistä on aito myötätunto ja ymmärrys. Siljankin ongelmasta voi selvitä; siitä todistaa *Alastalon salin* Janne, joka on Pukkilan isännän avioton lapsi, mutta silti päässyt äitinsä itsepäisyyden ja oman älynsä avulla Alastalon vävyehdokkaaksi ja parkinosakkaaksi asti.

3.2.1 Naisten ja miesten yhteisö

Agatan auttamisen mallia voi lukea myös kuvauksena ihanneyhteisöstä, joka poikkeaa *Alastalon salin* miesten hallitsemasta yhteisöstä. Agata on kylässä naispuolinen johtaja, mutta hänen johtajuutensa on kätkeytyä ja lempeää. *Alastalon salissa* kuvattu Langholman vanha isäntä on ehdottomasti pitäjän keskushahmo, jonka perässä kaikki kulkevat ja jonka sana painaa. Langholma on kuitenkin vakavuudessaan liiankin tiukka; liiallisia tunteenpurkauksia, sen paremmin myönteisiä kuin kielteisiääkään, hän ei siedä ollenkaan. Agata sen sijaan on arvovallastaan huolimatta salliva ja ymmärtävä, nöyrä ja avulias.

Langholman johtajuus esitetään *Alastalon salissa* tehokkaana ja toimivana tapana edistää yhteistä hyvää: ilman vahvaa edelläkävijää ja yhteistä tahtoa ei pitäjään tulisi parkkilaivaa ja ihmisille elantoa. Tämä ei kuitenkaan ole aina paras johtajuuden malli. Siljan ongelman kaltaisissa tapauksissa Agatan ymmärtävyys toimii paremmin. Miljan kohdalla armon ei ole annettu käydä oikeudesta, ja tulokset ovat traagisia. Agatan menestys Siljan auttamisessa ja Vihtoriinan ja Justiinan kiistan sovittelussa osoittaa, että yhteiskunta tarvitsee myös yksityisen tason. Elannon hankkimisessa on kyettävä yleispäteviin ratkaisuihin, mutta ihmissuhteiden selvittelyssä yksilöllisyyden salliminen on tärkeämpää.

---

⁴³[Kilpi 1937], s. 416

3.3 Elämänusko

Vaikka Agata on Siljalle korvaamaton apu, Siljan usko elämään koostuu muistakin aineksista. Ennen kuin Agata ehtii Siljan kanssa kertaakaan keskustella, Silja jo rauhoittuu aivan itsekseen: ” - - meidän kahden on nyt kestettävä, jotta olisi lapsella äiti minussa ja minulla elämä lapsessa. - - Raitis kuin korkea syysuven päivä oli Siljan seestynyt silmä, ja harhansa riisuva kuin niittokypsä heinä nurmikkoiset nuoruutensa oli Siljan rohkaistunut sydän, kun nyt asteli kirkkotietä jonon parvessa ja muitten joukossa osaansa asettunut nainen - - .”⁴⁴ Siljalla on selvästi omaa sisäistä syvyyttä ja hyvyyttä; toisin kuin Milja, jota on nuoruudessaan pidetty koppavana, Silja on nöyrä ja lempeä, Toistalon pienelle Väinö-pojallekin rakas. Agata auttaa Siljaa vahvistamaan jo olemassaolevia voimia. Silja omaa sellaista uskoa ja voimaa, jota Miljalla ja Sandralla ei ole ollut ja joka löytyy *Kirkolle*-romaanin motosta: ”Elämä on rakettava elämän uskosta”.⁴⁵

3.4 Vanhemmuus

Myös perheen ja lasten ja vanhempien suhteen kuvaus on *Kirkolle*-romaanissa tärkeää. Jonkinlaisena ihanneperheenä voinee pitää Toistalon perhettä, jonka vakava ja lempeä äiti, turvallinen ja vahva isä ja iloinen poikajoukko muodostavat äärimmäisen onnellisen ja harmonisen kokonaisuuden. Aivan toisenlainen suhde on Siljan ja Vihtoriinan välillä. Vihtoriinalle on tärkeämpää oma asema kuin tyttärestä huolehtiminen.

Vanhemmuudessa on selvästi *Kirkolle*-romaanin mukaan tärkeää vastuu ja vakavuus. Toistalon vanhemmat kohtelevat lapsiaan lempeästi, mutta nämä tottelevat heitä silti heidän rauhallisuutensa ja luotettavuutensa vuoksi. Toistalon vanhemmat huolehtivat lapsistaan ja myös huolestuvat heidän sairastuessaan tai kärsiessään. Samaa ei voi sanoa Isontalon vanhemmista: he eivät huomaa huolestuneisuutta ja heikkoutta, jonka kaikki muut kyläläiset heidän vanhimman tyttärensä kasvoilla näkevät.

Siljalla itsellään vanhemmuuden vastuullisuutta on; hänen tarinansa *Kirkolle*-romaanissa on tarina tämän vastuuntunnon ja voiman löytymisestä. Ää-

---

⁴⁴[Kilpi 1937], s. 107

⁴⁵[Kilpi 1937], s. 3

rimmäinen esimerkki vanhemmuuden hyveistä on luonnollisesti Agata, joka koko kylän äitinä ulottaa rakkauden ja huolenpidon muihinkin kuin itse synnyttämiinsä lapsiin. Vanhemmuus on syvää rakkautta ja välittämistä lapsesta, kykyä pitää omista murheista huolimatta huolta toisesta.

4 Lopuksi

Siljasta ja muista hänen tarinaansa kuuluvista naisista kerrotaan *Kirkolle*-romaanissa useissa yhteyksissä ja monin kerrontateknisin keinoin. Tiheät maininnat Siljasta pitävät hänet lukijan mielessä; kerronnan eri keinot tekevät hänestä ja Agatasta lukijan kiinnostuksen ja myötätunnon kohteita. Juoruilu ja ilkeily sekä pienen Väinö-pojan ja Agatan sääli herättävät myötätuntoa Siljaa kohtaan. Siljan omat sisäiset monologit auttavat ymmärtämään Siljan tunteita ja luonnetta. Miljan ja Sandran tarinat toimivat esimerkkeinä elämänuskon puutteesta ja ongelman vakavuudesta. Agatan sisäinen monologi tekee hänestä lukijalle läheisen ja selventää hänen merkitystään romaanin yhteisössä ja Siljan elämässä.

Siljan tarina ja Agatan osuus siinä vahvistavat *Kirkolle*-romaanin keskeisiä teemoja ja tuovat niihin uusia näkökulmia. Siljan ja häntä ympäröivien naisten tarinat muistuttavat ihmiselämän muuttumattomuudesta; samat ongelmat, tunteet ja kohtalot toistuvat, vaikka ihmiset vaihtuvat. Tämä on koko Saaristosarjassa keskeinen teema. Toisaalta ongelmiin voi löytyä uusia ratkaisuja. Siljan selviytyminen tuo esille elämänuskon ja yhteisön tuen merkityksen vaikeuksista selviytymisessä. Agatan toiminta auttajana nostaa *Alastalon salin* miehisen, auktoriteetin ja sopimusten säätelämän yhteisön rinnalle yksilöä ymmärtävän, armeliaisuutta ja tasavertaisuutta suosivan ihanneyhteisön. Agatan kaikkiin ulottuva äidillisyyden ja Siljan kasvu vastuulliseksi vanhemmaksi kertovat myös vanhemmuuden ihanteesta, jota Toistalon vanhemmat *Kirkolle*-romaanissa ilmentävät.

Saaristosarjan naiskuvien erilaisuus on kiinnostavaa: *Alastalon salin* sivilisista, Eevastiinasta ja Siviästä, on pitkä matka Siljan ja Agatan kaltaisiin itenäisiin naisiin. Toisaalta Siljan ja Siviän välillä voi havaita tiettyjä yhtäläisyyksiä (nimi, viehättävyys, nuoruus, vilpitön luonne, tunteellisuus). Siljan tarinan kannalta kiinnostava on myös *Alastalon salin* Janne; Jannen isähän on Pukkilan isäntä, Siljan pettäneen Vernerin isä. Ulkopuolisuuden, lapsuuden tai kuoleman merkitystä pohtivalle *Kirkolle*-romaanin tarjoaisi oivia vertailukohtia muuhun Saaristosarjaan. *Kirkolle*-romaanissa ja muissa Saaristosarjan teoksissa riittää luettavaa, ajateltavaa ja tutkittavaa.

Viitteet

[ ] Primaarilähteet

[Kilpi 1965(1933)] Kilpi, Volter: *Alastalon salissa I. Kuvaus saaristosta*. 2. painos, Otava, Helsinki, 1965.

[Kilpi 1933] Kilpi, Volter: *Alastalon salissa II. Kuvaus saaristosta*. Otava, Helsinki, 1933.

[Kilpi 1934] Kilpi, Volter: *Pitäjän pienempiä. Saaristoväkeä arkisillaan*. Otava, Helsinki, 1934.

[Kilpi 1937] Kilpi, Volter: *Kirkolle. Kuvaus saaristosta*. Otava, Helsinki, 1937.

[ ] Muut lähteet

[Hosiaislouma 2003] Hosiaislouma, Yrjö: *Kirjallisuuden sanakirja*. WSOY, Helsinki 2003.

[Kilpi 1917] Kilpi, Volter: *Kansallista itsetutkistelua. Suomalaisia kulttuurivierivaivoja*. Otava, Helsinki 1917.

[Kilpi 1944] Kilpi, Volter: omaelämäkerrallinen kirjoitelma, teoksessa *Aleksis Kivistä Olavi Siippaiseen*, toim. Martti Haavio. WSOY, Porvoo-Helsinki 1944.

[Laitinen 1965] Laitinen, Kai: *Volter Kilven myöhäistuotanto*, teoksessa *Suomen kirjallisuus V*, toim. Annamari Sarajas. SKS ja Otava, Helsinki 1965.

[Lyytikäinen 1992] Lyytikäinen, Pirjo: *Mielen meri, elämän pidot. Volter Kilven Alastalon salissa*. SKS, Helsinki 1992.

[Lyytikäinen 1993] Lyytikäinen, Pirjo (toim.): *Vieras, vieras minä olen kaikille. Volter Kilven ja Vilho Suomen kirjeenvaihto 1937–1939 ja muita kirjeitä*. SKS, Helsinki 1993.

[Rojola 1995] Rojola, Lea: *Varmuuden vuoksi - modernin representaatio Volter Kilven Saaristosarjassa*. SKS, Helsinki 1995.